

Implementation of educational and preventive measures in women's criminality

Nargiza IBRAGIMOVA¹

University of World Economy and Diplomacy

ARTICLE INFO

Article history:

Received April 2021
Received in revised form
28 April 2022
Accepted 20 May 2022
Available online
10 June 2022

Keywords:

women,
deviant,
socially dangerous act,
socio-psychological factor,
frustration,
autism,
educational and preventive
measures.

ABSTRACT

The article describes the socio-psychological status of women who can commit socially dangerous acts while preventing offenses among women. That is, women prone to delinquency are classified based on their socio-psychological status. And as a result, determine how to conduct educational and psychological activities for different types of women.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss5/S-pp206-211>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Аёллар ҳуқуқбузарлигида тарбиявий-профилактик чора-тадбирларни амалга ошириш

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

хотин-қизлар,
ҳуқуқбузарлик,
ижтимоий-хавфли
қилмиш,
ижтимоий-психологик
омил,
девиант,
фрустрация,
аутизм,
тарбиявий-профилактик
чора-тадбирлар.

Мақолада хотин-қизлар ўртасида содир бўлаётган ҳуқуқбузарликларни бартариф этишда, аввало, ижтимоий хавфли қилмиш содир этиши мумкин бўлган аёлларнинг ижтимоий-психологик ҳолатини ўрганиш ва уларга тўғри баҳо бериш баён этилган. Яъни ҳуқуқбузарлик содир этишга мойиллиги бўлган хотин-қизларни уларнинг ижтимоий-психологик ҳолатидан келиб чиқиб, туркумлаш ва типларга бўлиш айtilган. Бунинг натижасида эса ҳар хил типдаги аёлларга нисбатан тарбиявий-психологик чора-тадбирларни қай тарзда амалга ошириш белгиланган.

¹ Chief Specialist in Project Management, Innovation and Marketing at the University of World Economy and Diplomacy. E-mail: ibragimovanargiza92@gmail.com.

Осуществление воспитательно-профилактических мероприятий в женских правонарушениях

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

женщины,
правонарушение,
общественно опасное
деяние,
социально-
психологический фактор,
девиант,
фрустрация,
аутизм,
воспитательно-
профилактические
мероприятия.

В статье рассматривается вопрос изучения социально-психологического положения женщин, которые могут совершать общественно опасные деяния. Женщины, склонные к правонарушениям, классифицируются исходя из их социально-психологического статуса. И в результате определены воспитательные и психологические мероприятия для разной категории женщин.

Аёл киши – нозик хилқат эгаси. Аёл кўнглини бир оғиз ширин сўз кўкларга кўтариши ва унинг ҳаёт тарзини тубдан ўзгартириши мумкин. Аммо, бахтга қарши, аксинча ҳолатда, яъни камситиш, ҳўрлаш ёки бошқа ижтимоий муаммоларга дучор қилиб қўйиш ҳам аёлнинг ҳаётини тубдан ўзгартиради, лекин яхши томонга эмас.

Бугунги кунда Давлатимиз раҳбари томонидан ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, жиноятчиликка қарши курашиш ва бу борада жамоат ташкилотлари томонидан таъсирчан назоратни таъминлаш масалаларига катта эътибор қаратилмоқда. Асос сифатида айтиш жоизки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 7 мартдаги “Оила ва хотин-қизларни қўллаб-қувватлашга доир ишларни янада жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-87-сон Фармонида хотин-қизлар орасида қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботни таъминлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашишнинг замонавий усул ва шакллари татбиқ этиш ва ушбу соҳада жамоатчилик назоратини кучайтириш, фуқаролик жамияти институтлари билан ҳамкорликни ривожлантириш белгилаб берилган [7].

Жамиятимизда аёллар ўртасидаги салбий ҳолатларни келтириб чиқараётган сабабларни ўрганиш ва уларни бартараф этишга ҳамда хотин-қизларнинг ижтимоий муаммоларини ҳал қилишга асосий эътибор қаратилмоқда. Яъни давлат органлари ва фуқаролик жамияти институтлари ўртасида яқин ҳамкорлик ўрнатилиб, жамиятимизда аёллар жиноятчилиги ва ҳуқуқбузарлигининг олдини олиш борасидаги масъулияти ҳамда шахсий жавобгарлиги оширилмоқда.

Чунки аёлни ўраб турган атроф-муҳит ва содир бўлаётган воқеа-ҳодисалар унинг салбий ёки ижобий хатти-ҳаракатлар содир қилишида таъсири катта ҳисобланади. Шунинг учун хотин-қизлар билан боғлиқ бўлган атрофдаги воқеа-ҳодисаларни чуқур таҳлил қилган ҳолда, жамиятни қуйидаги микромуҳитларга ажратиб чиқиш мумкин:

– ўқув-тарбия микромуҳити шахсининг ҳаётини қадриятлари ва қизиқишларининг шаклланишида муҳим ўрин тутди;

– яшаш жойи еки доимий яшаш жойининг аниқ эмаслиги (шаҳар муҳити билан қишлоқ жойларида истиқомат қилувчи аёлларнинг ҳуқуқбузарлик содир этиш имконияти ҳар хил);

– миллий мансублик белгисига кўра (Европа ва Ислон мамлакатларида яшовчи аёллар ҳуқуқбузарлигининг ўзга хос фарқлари) [1].

Ушбу микромуҳитлар аёллар ўртасида содир бўлаётган ҳуқуқбузарликлар сабаблари ва шарт-шароитларини келтириб чиқаради ва, албатта, улар муҳитига қараб турлича бўлади. Бунинг учун, аввало, шарт-шароит билан сабабнинг фарқини чуқур англаб олишимиз зарур. Ҳуқуқбузарликка йўл очиб берувчи шарт-шароитлар юқорида айтиб ўтганимиз каби атроф-муҳитда содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга боғлиқ бўлиб, аёл киши табиатан қизиқувчанлиги ва қизиққонлиги ёки, аксинча, тез депрессия ҳолатига тушиб қолиши оқибатида атрофидаги негатив ҳолатлар аёлга ўз таъсирини жуда яхши ўтказди.

Хотин-қизлар ҳуқуқбузарлигининг сабабларига тўхталадиган бўлсак, турмуш тарзи, ҳис-туйғулари, ёши, дунёқараши, билими, диний эътиқоди муҳим аҳамият касб этади. Фикримизча, аёл киши ҳуқуқбузарлик содир этишида атроф-муҳитдаги шарт-шароитлар эмас, биринчи галда, сабаблар улкан рол ўйнайди. Чунки аёл киши атрофида ҳуқуқбузарлик содир этишига имкон берувчи омиллар бўлишига қарамай, ундан ҳар доим ҳам фойдаланавермайди. Бунга аёлнинг ҳис-туйғулари, қўрқоқлиги, эътиқоди, виждони, одоби ва дунёқараши йўл қуймаслиги мумкин. Аммо аксинча ҳолатда аёл кишининг онги негатив сабаблар билан тўла бўлса, у, албатта, ўзига қулай шарт-шароит қидириши ёки уни ўзи яратиши мумкин.

Ч. Ломброзо ҳам ўзининг “Жиноятчи ва фоҳиша аёл” асарида жиноят содир этишда айбдор бўлган аёлларни бир нечта типларга ажратади, яъни **туғма жиноятчи аёллар, тасодифий жиноятчи аёллар ва эҳтиросли жиноятчи аёллар**. Ломброзо ўз жонига қасд қилган ва чақалоғини ўлдирган аёлларни алоҳида кўриб чиқади, фоҳишаларни ҳам иккита: тасодифий ва туғма тоифадагиларга ажратади [2].

Ушбу олимнинг фикридаги жиноятчиликни ҳуқуқбузарлик деб оладиган бўлсак, хотин-қизларнинг ҳуқуқбузарлик содир этишида фақатгина атроф-муҳит ҳодисалари ёки ҳис-туйғулар эмас, балки генетиканинг ҳам роли катта экан.

Айтайлик, қонида қизиққонлик ёки қўрқоқлик, ёлғончилик бор бўлган аёлда ўғрилиқ, фоҳишалиқ ёки фирибгарлик қилишга мойиллик юқори даражада бўлади. Дунё олимлари инсониятнинг ривожланишида ёки, аксинча, тубанлашишида генетика билан тарбиянинг ўрнини белгилашда баҳслашиб келмоқда. Яъни баъзи олимлар генетикани инсон ҳаётидаги ҳодисаларни асосий фактор деб билса, баъзилари тарбияни муҳим аспект сифатида илгари суришади.

Аммо ота-боболаримиздан қолган шундай мақол бор: “Олма дарахти тагига олма тушади”. Лекин “отам ёки онам қотил экан, мен ҳам қинғир йўлни тутишим лозим, қонимда жиноятчининг қони оқяпти”, деб ўзини тубанликка тортиш ҳам ярамайди.

Ҳар битта шахснинг, қолаверса, миллатнинг, шунингдек, маълум бир элатнинг аждодларини ўрганиш учун унинг тарихига назар солиш кифоя. Зотан, миллатимиз ота-боболари буюк олимлар сифатида ўз даврининг ва ҳозирги давр учун ҳам тарбиявий характерга эга асарлар қолдирган.

Шарқнинг қомусий алломаси Абу Наср Форобий фалсафани иккига – назарий ва амалийга бўлади ҳамда ахлоқшуносликни амалий фалсафа таркибига киритади. Ахлоқий меъёрлардан оғиш муаммолари унинг “Бахтга эришув йўлини кўрсатувчи

китоб”, “Бахтга эришув ҳақида”, “Давлат арбобининг ҳикматлари”, “Фозил одамлар шахри” сингари асарларида кўтарилган. Аллома ўз қарашларида фазилатга жуда катта ўрин беради. Арастуға ўхшаб, у ҳам фазилатларни икки қисмга – фозоил нутқия (ақл-идрокка асосланган фазилатлар) ва фазоил хулқия (хулқий фазилатлар)га ажратади ҳамда уларнинг ўзига хос хусусиятларини таъкидлаб ўтади.

Шунингдек, ахлоқ илмида ва, умуман, ижтимоий ҳамда табиий фанларда ўз асарлари билан чуқур из қолдирган буюк аждодларимиздан яна бири Абу Райҳон Берунийдир. Унинг асарларида инсонлар ва халқларнинг ижобий ёки салбий урф-одатлари, инсон хулқ-атворининг шаклланишида табиий муҳитнинг ҳамда жуғрофий омилларнинг аҳамияти кўрсатиб берилган. Бу эса кейинчалик психология ва криминологияда географик йўналиш номини олган ҳамда ижтимоий девиантлик ҳолатларининг пайдо бўлиши ва шаклланишида географик омилларни муҳим деб ҳисобловчи йўналишга асос бўлиб хизмат қилди. Миллий педагогикамизда муҳим ўрин тутувчи асарлардан бири Юсуф Хос Ҳожибнинг “Қутадғу билиг” (“Саодатга йўлловчи билимлар”) асаридир [3].

Демак, аждодларимиз орасида шундай буюк аллома шахслар яшаб ўтган ва тарбиявий хусусиятга эга кўплаб асарларини биз авлодларига мерос қолдириб кетган экан. Унда нима сабабдан Ўзбекистонда аёллар ҳуқуқбузарлиги тобора ошиб бормоқда? Мисол учун, айтишимиз мумкинки, охириги уч йилликда хотин-қизлар томонидан содир этилган жиноятлар сони 14.7 фоизга ошди [8].

Аёллар орасида ҳуқуқбузарликнинг олдини олишда, аваламбор, ушбу соҳадаги қонуниятни ўрганиш ва шахснинг ижтимоий хавфли қилмиш содир этишига мойил хулқ-атворининг юзага келиши ҳамда ривожланиши сабабларини аниқлаш муҳим ҳисобланади. Яъни бунда ҳуқуқбузар аёлларни туркумлаш ва типларга ажратиб ўрганиш керак бўлади. Бу, ўз ўрнида, ҳуқуқбузарлик содир этган аёлларга умумий таъриф бериш ва уларни статистик даражада ўрганиш, уларнинг маълум туркумларга ҳос бўлган хусусиятларини аниқлаш ҳамда ҳуқуқбузарликка қарши курашишни режалаштириш ва ҳуқуқбузарликнинг олдини олиш учун тегишли чоралар кўриш имконини беради.

Ҳуқуқбузарлик содир этишга қодир еки шунга мойили бор хотин-қизларни қуйидаги типларга ажратишимиз мумкин.

Биринчи типга “девиант хулқ-атвордаги аёллар”, яъний “нормадан четга чиқиш” (девиант лот-deviatio оғиш). Бундай типдаги аёллар хулқ-атворида салбий кўринишдаги хатти-ҳаракати жамиятда қабул қилинган ижтимоий тартиб-қоидалардан четга чиқиш ва ушбу тартиб-қоидаларга риоя қилмаслик ҳамда уларни бузиш билан ҳаракатланади.

Ушбу типга кирувчи хотинқизлар, кўпинча, моддий томондан муаммоси бўлмайдиган ёки ҳуқуқбузарлик ўсмир ёшдаги қизлар томонидан содир этилади. Таълим муассасаларида ёки иш ўринларидаги одоб-ахлоқ қоидаларини менсинмасдан бузиш ёки тан олмаслик каби ҳуқуқбузарликлар ушбу типдаги хотинқизлар томонидан содир этилади. Бир қарашда бундай ҳуқуқбузарликлар оддий, майда безорилик каби кўриниши мумкин, аммо бундай хатти-ҳаракатлар инсониятга ва жамиятга хавф соладиган йирик жиноятларнинг илк босқичи ҳисобланади.

Психологияда девиант хулқ-атворнинг вужудга келиши ҳақида турли хил қарашлар ва ёндашувлар мавжуд. Ёндашувларнинг турли-туманлиги шахс хулқининг оғишганлигини ташхис қилиш, унинг олдини олиш ва ижтимоий психологик ёрдам кўрсатиш давомида аниқланган оғма хулқ-атвор билан боғлиқ ҳолатларни бартараф этиш каби амалий вазифаларни ечишда ҳам кўзга ташланади [5].

Америкалик психолог К.Роджерснинг (1902-1987) фикрича, инсоннинг ўзи ҳақидаги ҳақиқатга тўғри келмайдиган, бузилган ғоялари, қарама-қарши тажриба ва ўз-ўзини англаш зарурати ва ташқи баҳоларга қарамлик ўртасидаги ички зиддият одамларнинг девиант хатти-ҳаракатларининг асосий сабаблари деб ҳисоблаган [4].

Демак, девиант хатти-ҳаракатларни содир этган шахс ўз ҳаракатларини тўғри баҳолаши ва атрофдаги ҳодисаларга нисбатан қарамлик ҳиссини камайтиришни истайди.

Иккинчи типга фрустрация (ноиложлик) оқибатида ҳуқуқбузарлик содир этувчи аёллар (лот. *frustratio* – алданиш, режаларнинг барбод бўлиши), яъни ноиложлик ҳолатига тушиб қолган, қийин вазиятга ҳар қандай ечим излаётган аёлларда ноқонуний ишлар ҳам муаммонинг ечими бўлиб кўринади. Аёллар турмушидаги ёки атрофидаги одамлар билан кескин низоли вазиятларда руҳий шикастланишга кўпроқ мойил бўлади ва таҳдид солаётган хавфни юқори баҳолайди. Айнан шундай пайтда ҳар қандай ҳолат ушбу қийин вазиятнинг ечими сифатида кўринади.

Учинчи типга аутиклик (жамиятдан бегоналашганлик “аутизм”) Ушбу тоифадаги ҳуқуқбузар аёлларнинг салбий хислатлари ижтимоий назорат етарли бўлмаган ёки ниҳоятда салбий микромуҳит шароитида шаклланади. Масалан, бунинг сабаби оиладаги нотинч муҳит, болаликдаги эмоционал зўриқишлар, қўрқоқлик ва бошқа кўплаб психологик омиллар бўлиши мумкин.

Айнан шу жойда илгари содир қилган жинояти ёки ҳуқуқбузарлиги учун жазони ўтаб бўлган ва жазони ўтаётган аёлларнинг жамиятга қайта аралашиб, ўз ўрнини топишидаги психологик ҳолатларни айтиб ўтишни жоиз топдик. Чунки ҳуқуқбузарлик содир этган аёлларни кузатганимизда, уларда бошқа шахсга нисбатан ниҳоятда тобеликни кўриш мумкин ва улар эркин ҳаётга мослашиши қийин бўлган шахслар тоифасига киради.

Илгари судланган хотин-қизларнинг жамиятдаги хулқ-атворини доимий назорат қилиш, уларга нисбатан амалга оширилаётган тарбиявий-профилактик чора-тадбирларнинг амалга оширилишига қарамасдан, ушбу тоифадаги шахсларнинг жамиятга аралашиб кетиши қийин кечмоқда. Шунингдек, энг ачинарлиси, ушбу типдаги аёллар томонидан қайта жиноят ёки ҳуқуқбузарлик содир этиш ҳолатлари тез-тез учрамоқда.

Рус олимлари Карашук Л.Н., Разживина М.И.ларнинг фикрича, аутизмни даволаш учун дори-дармон йўқ. Аутистик аёллар учун асосий ва деярли ягона даволаш – бу мулоқот ва таълим. Яъни, асосан, реабилитация ва жамиятга интеграция [6].

Умуман олганда, жиноят ёки ҳуқуқбузарликнинг сабаб ва шароитлари ҳамма вақт ижтимоий-психологик хусусиятларга эга бўлиб, ушбу ижтимоий-психологик хусусиятларнинг ҳам ўз ривожланиш босқичлари мавжуд. Хотин-қизлар ўртаси-

даги ҳуқуқбузарлик даражаси, динамикаси ва тенденциясини аниқлашда ҳуқуқбузар аёлларни туркумлаш ва типларга ажратиш зарур тарбиявий-профилактик чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва уларни қачон ва қай тарзда амалга ошириш кераклигини аниқлашга ёрдам беради.

Ҳуқуқбузарлик содир этишга мойиллиги бор хотин-қизлар профилактикасини амалга оширишдан олдин юқорида келтирилган барча типдаги аёлларнинг ижтимоий-психологик ҳолатини чуқур ўрганиш, ушбу ҳолатнинг келиб чиқишига сабаб бўлган омилларни аниқлаш, уларга баҳо бериш, ушбу типдаги аёлларнинг ҳуқуқбузарлик содир этишининг олдини олиш бўйича тарбиявий-профилактик чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалиётга татбиқ этиш лозим.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Д.М. Миразов, А.С. Ваҳидов “Аёллар жиноятчилигининг сабаб ва шароитлари ҳамда профилактикаси” Тошкент – 2016 Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси.
2. Ломброзо Ч. Гениальность и помешательство. – Симферополь, 1998. – С. 400.
3. Қ.Р. Абдурасулова, Б.Э. Закиров (II боб) “Аёллар жиноятчилигининг сабаб ва шароитлари ҳамда профилактикаси” Тошкент – 2016 Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси.
4. Назаров А.С. Psychological aspects of managerial decision making // Молодой ученый. – 2020. – №. 44. – (45–48-варақ).
5. “Uchinchi renessans: ilm-fan va ta’lim taraqqiyoti istiqbollari” Девиант хулқ – ижтимоий психологик муаммо сифатида Равшанбекова Дилфуза Шерзод қизи ISSN 2181-1784 (181 варақ).
6. Каращук Л.Н., Разживина М.И., 2014 Проблема аутизма в современном мире.
7. Электронный научный журнал 2014 / 1(4) «Личность в меняющемся мире: Здоровье, адаптация, развитие» www.humjournal.rzgmu.ru / E-mail: humjournal@rzgmu.ru УДК 616.89-008.444.4.
8. <https://lex.uz/> 2022.03.07 Ўзбекистон Республикаси Президентининг № 87 сон “Оила ва хотин-қизларни тизимли қўллаб-қувватлаш доир ишларни янада жадаллаштириш чора тадбирлари тўғрисида”ги Фармони.
9. <https://stat.uz/ru/ofitsialnaya-statistika/crime-and-justice>.